

Píše Michael Špirit

(E*forum, 15. 10. 2014)

Echo z 2. ledna 2013 pojednalo o odborné a morální způsobilosti literárního historika spjatého s komunistickým režimem 1948–1989 a o jeho nobilitaci ve vydavatelské řadě, jež v Čechách jako jediná od roku 1997 přináší literární texty od počátků domácího písemnictví do současnosti. Devatenácté číslo časopisu pro mezioborová bohemistická studia Slovo a smysl pak přineslo v září 2013 [recenzi](#) Blahynkovy edice básnických sbírek Vítězslava Nezvala pro Českou knižnici (první dva svazky 2011 a 2012), v níž jsem se mj. pozastavil nad tím, že editor představuje Nezvalovu poezii kontradiktorně oproti interpretacím, které desítky let sám šířil, a nijak tento rozpor nyní nereflektuje. Recenze byla v polemické [reakci](#) ve Slově a smyslu č. 21 ze září 2014 vyložena jako text, v němž se na Blahynku vznáší nárok „sebekritiky“, což je prý požadavek, který je v rozporu s žánrem edičního komentáře. Navodil se tak dojem, jako kdyby šlo o volání po praxi vlastní totalitním režimům, které měly veřejnou sebedehonestaci, určenou k zastrasování obyvatelstva, ve svém rejstříku jako jednu z laskavějších metod ovládání společnosti. Na přípis jsem replikoval v témže čísle Slova a smyslu a názory tam vyslovené zde nabízím v redukované podobě.

Srovnávat mezi režimy (prokazatelně) diktátorskými a (v zásadě) svobodnými je ošidné. Kritici poměrů v polistopadové parlamentní demokracii mohou být podezříváni z nostalgie po totalitních časech a ti, kdo zdůrazňují, že společenské pořádky po roce 1989 jsou nejsvobodnější během předchozího půlstoletí, se zas vystavují výtkám z nemyslivé loajality k neomalenému, buranskému způsobu vládnutí polistopadových koalic a k čím dál více zkorumpovaným státním správám. Obojí je nevěcné: ten, kdo upozorňuje na deficity polistopadových pořádků, není kvůli tomu automaticky stoupencem hodnot husákovské normalizace, stejně jako člověk, oceňující v první řadě nenaoktrojovanost chování ze strany postkomunistického státu, zas není okamžitě zaslepeným vyznavačem některé ze stranických ideologií (či nějak vyznávaných soustav názorů mimo politické strany), které se u nás po roce 1990 dosud vystřídaly.

Nad určitými kategoriemi je ovšem nezbytné se v pokusu o dialog shodnout. Pokud se například při srovnávání společenskovedních jevů před rokem 1990 a po něm nelze sejít na tom, že rozdíl mezi před- a polistopadovým režimem je zásadní, nemá smysl dál diskutovat. Život byl a je těžký před i po zhroucení totalitního státu, ale jakékoli argumentační srovnávání je případné jen při vědomí oné fundamentální odlišnosti. To neznamená představu pohádkového zla a dobra, ale prostě vědomí základního strukturního rozdílu. Pro věc „sebekritiky“ z toho doufejme vyplývá následující: Totalitní propaganda omezila obsah pojmu ve veřejném, kontrolovaném prostoru na sebereflexi toliko fingovanou (podobně jako zploštila smysl slov „bratrský“, „pionýr“,

„pokrok“, „soudruh“ apod.). Pokud výraz použijeme *dnes* v tomto významovém zúžení, vážeme ho na mocensky řízené společenství, jehož centrum bylo opřeno o policii, justici a armádu, namířené proti vlastnímu obyvatelstvu, a jehož součástí, od širších celků až po jednotlivá pracoviště, postupovaly analogicky. Jedinec tu kromě jiných věcí především nemohl sám rozhodovat o své životní cestě a policie a její extenze v nejrůznějších státních, resp. stranických administrativách měly účinné prostředky k tomu, aby slabých lidských stránek zajatých občanů využívaly. Lidem, kteří něco uměli, znemožnili působit v jejich oboru. Pokud se ti ke své oblíbené činnosti chtěli vrátit, byli donuceni k veřejnému prohlášení, v němž zalitovali některého z dosavadních činů a přislíbili loajalitu stávajícímu establishmentu. Nejde ani tak o to, zda obojí působilo věrohodně, nýbrž o to, že publikum bylo svědkem jedincova ponížení a zároveň adresátem výstrahy: „Hádej, holoubku, kdo je příště na řadě!“ Režim pak zostuzeným lidem v omezené míře dotýčnou práci dělat dovolil, ale nadále je držel pod krkem a sílu stisku volil podle toho, jak se žaludky těch nebožáků vzpouzely nebo jak ochotně či rezignovaně nové podmínky akceptovaly. Ostatní s hrůzou přihlíželi nebo klopili zraky, a všichni si dávali dobrý pozor.

Význam slov vláčených propagandou byl sice zdiskreditován, ale to neznamená, že nešťastné výrazy jsou „vyřízeny“ jednou provždy. Neexistence centrálně a násilně řízených hesel a modů chování je naopak možností pro to, aby se mezi obsahem slov začalo znovu smysluplně diferencovat. Použije-li dnes někdo termín s významem, který je vázán na souvislosti specificky uplatňovaného označovacího procesu, a nutnost „přeznačení“ přitom nijak nezmíní, mate pojmy, způsobuje nedorozumění: vede mimoběžnou řeč. Říká-li se v poslední větě recenze, co Blahynka mohl nebo měl udělat, aby se jeho nezvalovská edice stala důvěryhodnou, pak se tím od něj nežadá, aby se dotýčný od své předchozí práce naoko distancoval (jak to vyžaduje žánr sebekritiky strojené), ale naopak se vyslovuje zklamání, že se tento nešťastník ke svým desítky let trvajícím vlastním výzkumům věcně nezná, a už vůbec se po něm nechce, aby něco do budoucna sliboval. Z podstaty daných časoprostorových souřadnic (ČR v roce 2013) a společensko-funkční bezvýznamnosti recenzentovy je snad zřejmé, že autor kritiky nereprezentuje žádný represivní úřad, který by měl vliv na to, co pan Blahynka bude či nebude moci dělat, a nezastupuje žádný „politický zájem“, který mu oponent připisuje. Vydání nezvalovské edice, recenzi i polemickou repliku umožnilo prostředí, kde o veřejných projevech od přelomu let 1989/1990 rozhodují nakladatelé, editoři a redaktoři nebo tělesa, která tito jednotlivci dobrovolně vytvořili. Neřídí je žádné mimoliterární „ústředí“ a kromě standardních omezujících podmínek, jako jsou termíny uzávěrek, každodenní rutina a možné chyby z ní plynoucí či nedostatek peněz, se rozvíjejí – zatím – ve svobodném ovzduší.

Každý, kdo by dnes požadoval po někom sebekritiku v tomto limitujícím smyslu, by vyvíjel zhola pošetilou činnost. Kamuflovaná sebekritika je v demokratickém zřízení dokonale suspektní, zbytečná. (Což přirozeně neznamená, že zmizely lidské vlastnosti jako patolízalství, oportunismus, zákeřnost, pokrytectví apod.) Je to akt, který je spjat s nesvobodným režimem a který se zánikem totalitního zřízení svou pervertovanou oprávněností ztrácí. Jediným účelem odvozené sebekritiky je ponížit a zastrašit, a pak

nechat dotyčného dělat v zásadě to, co dělal vždycky. Nešlo o to, aby si pan Blahynka formálně posypal hlavu popelem a pak dál pokračoval v tom, co umí. Je to přesně obráceně: Blahynka ve věci Nezvala náhle „otočil“ a závěr recenze se jen ptal po důvodech obrácení tohoto povedeného Ferdyše Pištory.

Přejdeme k žánru vydavatelského komentáře. Jestliže se editor rozhodl zařadit pojednání o nezvalovských interpretacích do svého doprovodného aparátu (což „povinně“ činit nemusel a jeho komentáři by to žánrově spíše prospělo), znamenalo to, že bude muset ctít určité obecné literárněhistorické postupy, standardní metodologii, anebo že bude formulovat nový způsob zacházení s literaturou předmětu. Ani jedno ale pan Blahynka neudělal, a protože svůj komentář v tomto ohledu koncipoval v diametrální odlišnosti od všeho, co o Nezvalovi třicátých let napsal, vyvstává tu proto otázka, co vlastně „platí“: několik desetiletí jeho zabývání se Nezvalet, nebo tato aktuální edice? Je-li překonáno to první, mělo by se to v přítomné práci nějak vysvětlit a zdůvodnit. (Klást si otázku, zda platnost postrádá pojetí, které Blahynka aktuálně vypracoval pro Českou knižnici, je sice zábavné, ale snad zbytečné, tak podvrtná komika součástí vědecké poetiky tohoto badatele nikdy nebyla.)

Ediční komentář není literárněvědným žánrem s taxativním vymezením. Je ale stejně „volným“ (nebo viděno optikou z druhé strany: „striktním“) druhem pojednání jako studie, recenze, přehledový článek apod. Má svá specifika, tak jako je mají jmenované žánry, ale „věcnost“ jím není, neboť ta je inherentní všem odborným stylům. Domnívám se, že za vzývanou „věcností“ se zde skrývá volání po tzv. nehodnotícím přístupu. Je v tom dvojí úskalí: (a) hodnotíme vždycky, už jen tím, jaká fakta registrujeme (neboť nikdy nelze registrovat všechna), přímé vyslovení soudu je jen jedna z mnoha faset hodnocení, (b) podstata edičního komentáře netkví v evidenci literárněhistorických a textologických skutečností, nýbrž v jejich *výběru a uspořádání vzhledem k vydávanému textu a charakteru edice*.

Tvrdil-li pan Blahynka dlouhá desetiletí, že třeba Nezvalovo surrealistické období je zanedbatelným tvůrčím intermezzem, očekával bych, že ve shrnující komentované edici děl z básníkovy surrealistického období bude toto pojetí zastávat rovněž. Pokud najednou vystoupí s koncepcí radikálně odlišnou, je normální ptát se po důvodech, které editora k přehodnocení stanoviska vedly, a to přesně v duchu té věcnosti, která se pro žánr edičního komentáře reklamuje. Na Blahynkovi se nežádá, aby něco předstíral, ale aby předložil argumenty, na jejichž základě bude možné brát jeho edici vážně. Mezi takové argumenty patří reflexe vlastních, zcela rozdílných hledisek. Je nepochopitelné, vydává-li se takový samozřejmý předpoklad za prosazování „osobního či politického zájmu“. V humanitních vědách přece nový „výstup“ automaticky nesmazává ten starý a reflexe vlastního vědeckého postupu patří ke standardům společenskovědní práce, literární vědu, resp. textologii nevyjímaje, zpravidla dokonce představuje jeden z nejzajímavějších momentů intelektuálního vývoje.

Z odporu proti publikované recenzi je znát nedůvěra vůči kritickému soudu, opřenému v posledku o nezdůvodnitelné nebo riskantní kategorie, jako je integrita, vtip,

původnost, styl apod., kategorie příliš nesouladné s konceptem vědeckosti, v jejíž říši se „nesoudí“. Znamená to zároveň víru v objektivní popsitelnost diskursu, v to, že výsledek nebude ohrožován labilními „historickými“ nebo „mravními“ faktory, a bude tedy prokazatelnější. Ve skutečnosti je to pořád názor (soud), ale krytý jakoby přísně vědeckým přístupem. Není ojedinělý, objevuje se čím dál víc literárněvědných prací, jejichž jádro spočívá v iluzionistickém dokazování, že na vytčeném poli vlastně žádné rozdíly struktur neexistují. Jediné, co zůstává, je aplomb odborné samořeči, která stojí mimo možnosti jakékoli kritické repliky. Nestálo by to za zmínku, kdyby nešlo o tendenci harmonující se snahami o ustavení arbitrárního výkladu nejnovější minulosti nejen v uměnovědných oborech, ale i v podmínkách obecného společenského zřízení, po čtvrt století relativní svobody čím dál nejistějšího.

www.ipsl.cz